

MEDYA ÇALIŞMALARI İÇİN KURAMSAL VE YÖNTEMSEL ÇERÇEVE GİRİŞİMİ

Vahdet Mesut AYAN*

ÖZET

Bu çalışmada amaçlanan, medya incelemelerine alternatif kuram ve yöntem önermektir. Çalışma, medyanın özellikle neo-liberal politikaların uygulanmasıyla beraber değişen/dönüşen yapısı ve içeriğinin ancak eleştirel bir perspektifle çözümlenebileceğini iddia etmektedir. Makale, eleştirel perspektifin kalkış noktasını ise, Gramsci'nin "tarihsel blok" kuramı ve diyalektik yönteme dayandırmaktadır. Bu çalışmanın ana akım iletişim araştırmalarına karşı önerdiği kuram ve yöntemin temelini bütünsel bir bakış açısı oluşturmaktadır. Medya çalışmalarında bütünsel yaklaşımın, tarihsel/toplumsal koşulları da hesaba katarak ilerlediği düşünüldüğünde, makalenin ana akım iletişim araştırmalarının medyayı atomize ederek inceleyen perspektifinin de ötesine geçecek bir olanak sağlayacağı düşünülmektedir. Medyayı belli bir tarihselliğin ve toplumun bütünlüğü içinde kavramayı öneren çalışmada, içsel ilişkiler felsefesi önemli bir yer tutmaktadır. "Tarihsel blok" kuramı ve diyalektik düşüncenin sırasıyla ele alınacağı makalede hem kuramın da hem de yöntemin içinde yer alan içsel ilişkiler felsefesinin medya çalışmalarına sağlayacağı katkı, bu felsefeyi çalışmanın temeli haline getirmektedir.

Anahtar Sözcükler: Medya, Medya Çalışmaları, Tarihsel Blok, Diyalektik, İçsel İlişkiler Felsefesi

AN ATTEMPT FOR THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FRAMEWORK FOR MEDIA STUDIES

ABSTRACT

The aim of this study is to suggest alternative theories and methods to media studies. The study claims that the changing / transforming structure and content of the media especially with the application of neo-liberal policies, can only be examined within a critical perspective. The article bases Gramsci's "historical bloc" theory and dialectical method on the departure point of the critical perspective. This study provides a holistic perspective on the basis of the theory and method against mainstream communications research. Considering that the holistic approach to media studies is advancing by adding account of historical / social conditions, it is thought that this study will provide an opportunity to go beyond the perspective of the mainstream media studies which examine the media through atomizing it. In this study, which suggests to comprehend the media in a certain historicity and social integrity, the philosophy of internal relations has an important place. The contribution of philosophy of internal relations, both in theory and in methodology, contributes to media studies, making this philosophy the basis of work which will examine the "historical block" and dialectical though respectively.

Key Words: Media, Media Studies, Historical Bloc, Dialectics, Philosophy of Internal Relation

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Ana Bilim Dalı PhD student at Ankara University, Faculty of Communication, Department of Journalism. vahdetmesut@gmail.com.

GİRİŞ

Küresel anlamda medya, neo-liberal politikaların uygulanmaya başladığı dönemden bu yana radikal bir değişim/dönüşüm geçirmiştir. Bu dönemde medyanın mülkiyet ve kontrol yapısı değişmiş, medya iktidarla olan ilişkisinde geçmişe nazaran siyasal iktidara daha bağımlı hale gelmiştir. Türkiye’de de medya, sınırları dışında yaşanan gelişmelerden kendine düşen payı almış, iktidar ve sermaye ile ilişkisi özellikle 1980’lerden itibaren problemlili bir noktaya sürüklenmiştir.

Dikkatle bakıldığında, 2000’li yıllarla beraber neo-liberal politikaların hızla uygulanmasının Türkiye’de ekonomi, eğitim, sağlık, kültür, kentleşme, spor, ulaşım gibi her parçada değişim ve dönüşüm yarattığı ve bunun medya alanında da gerçekleştiği görülmektedir. Toplumun yaşadığı tüm bu değişim/dönüşüm içinde medyanın önemi ise, yukarıda bahsi geçen parçalarda yaşanan hareketten etkilenirken, bu parçaların değişim/dönüşümünde oynamış olduğu rolden ileri gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında alternatif medya çalışmalarının sosyal bilimlere vereceği katkı oldukça fazladır; çünkü alternatif medya incelemesi genel olarak toplumun geçirmiş olduğu dönüşüme cevap ararken bu dönüşümün içinde medyayı inceleme kaygısı taşımaktadır.

Bu makale, 1980’li yıllardan bu yana Türkiye medyasında yaşanan değişim/dönüşümü kavramak için teorik ve yöntemsel bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır. Medyanın geçirmiş olduğu değişimi toplumsal bütünlüğün içinde arayacak çalışma, bütünde yaşanan değişim/dönüşümü medya ortamında yaşanan radikal değişimlerin anahtarı olarak görmektedir. Çalışmanın toplumsal bütünlük içinde medyanın dönüşümünü analiz etmesine olanak sağlayacak kuram, Antonio Gramsci’nin “tarihsel blok” yaklaşımıdır. “Tarihsel blok” yaklaşımının parçalar arası ilişkileri organik bir bütünlük şeklinde görmemizi sağlaması ve parçaların birbirleriyle olan etkileşimlerini vurguluyor olması, iktidar-medya, medya-ekonomi vs. ilişkilerinin incelendiği çalışmalara da katkı verecektir.

“Tarihsel blok” kuramı ile beraber Marx’ın kullanmış olduğu diyalektik yöntemi benimseyerek medyanın dönüşümüne cevap arayacak makale, diyalektik yöntem kullanılarak medya çalışmalarına yöntemsel; “tarihsel blok” kuramını kullanarak kuramsal bir yaklaşım getirme amacı gütmektedir. “Tarihsel blok” ve diyalektik yöntemin birbirleriyle olan bağının da ortaya çıkarılacağı çalışmada, medya çalışmalarına hem kuramsal hem de yöntemsel açıdan yeni bir perspektif sunulmaya çalışılacaktır.

Bu açıdan bakıldığında makalenin amaçları arasında, medya çalışmaları için kuramsal olarak yeni bir yaklaşım ortaya koymak, medyanın dönüşümünü anlayabilmek için de kapsamlı ve esnek bir yöntemsel çerçeve çizmek sıralanabilir. Medyayı -ana akım iletişim çalışmalarında sıklıkla görüldüğü üzere- dışsal ilişkiler felsefesi perspektifi içinde değil, her şeyi etkileşim halinde, bir bütünlük içinde kavrayan içsel ilişkiler felsefesi çerçevesi içinde incelemeyi önermek çalışmanın bir başka amacını oluşturmaktadır. Mevcut makale ayrıca Gramsci’nin “tarihsel blok” yaklaşımının Karl Marx’ın çalışmalarında kullandığı diyalektik yöntemle ne denli örtüştüğünü de göstermeyi amaçlamaktadır.

Makale üç bölüm olarak kurgulanmıştır. Birinci bölümde Gramsci’nin “tarihsel blok” kuramı incelenecek ve günümüz medyasının bu kuram içindeki yeri “tarihsel blok” kavramının perspektifiyle açıklanacaktır. İkinci bölümde ise diyalektik yöntemle değinilerek diyalektik düşüncenin temel prensipleri hatırlanacak ve bütünlükçü bir medya analizinin bu yöntemden sağlayacağı olanaklar değerlendirilecektir. Üçüncü ve son bölümde ise tutarlı ve alternatif bir medya araştırması için elzem olan bütünlüklü perspektifin “tarihsel blok” kuramı ve diyalektik yöntemi içinde barındırdığı ileri sürülerek, birbirini destekleyen bu kuram ve yöntemle birlikte medyanın geçirdiği dönüşümün daha rahat kavranabileceği iddia edilecektir.

Böylece, son yıllarda medyanın değişimi bütünsel bir perspektifle değerlendirilerek, “Tarihsel blok” ve diyalektik düşüncenin bütün-parça ilişkisine dair yürüttüğü akıl ve içsel ilişkiler felsefesinin sağladığı düşünsel zenginlik medya çalışmalarında da kullanılmış olacaktır. Bu bakış, medya incelemelerinde atomize-pozitivist bir perspektif sunan ana akım iletişim çalışmalarının kısırlaştırdığı düşünsel ortama da katkı sağlayacaktır.

ALTERNATİF BİR YAKLAŞIM: TARİHSEL BLOK

Günümüzde medya ve iktidar arasındaki ilişkiler oldukça karmaşık bir hâl almıştır. Muhakkak bu ilişkileri incelemenin her ülke ve her toplumda kendine has zorlukları vardır; ancak incelemeyi kuruluşundan bugüne değin toplum, iktidar ve medya ilişkisi zaten komplike olan Türkiye örneğinden hareketle yapmak araştırmalar açısından başka problemler de doğurmaktadır. Yine de problemin büyüklüğü, içinde çözüm yollarını beraberinde getirdiği gerçeğini değiştirmemektedir. Her problem anahtarını içinde saklamaktadır ve bu başlıkta açıklayacağımız yaklaşım, anahtarın bizatihi kendisidir.

Küresel ya da Türkiye özelinde, medya, iktidar ve ekonomi arasındaki ilişkinin karmaşıklığı ve dolayısıyla iç içe geçmişliğinin araştırılması, betimlenmesi ve sorgulanmasının en elverişli anahtarı bize göre Gramsci’nin “tarihsel blok” yaklaşımıdır. Bahsedilen kuram, Türkiye’de medya, iktidar ve ekonomi alanlarında yaşanan değişimin ipuçlarını verirken, medya-siyaset ve toplum arasındaki ilişkileri de çözümleme olanağını sağlamaktadır. Marksizm tartışmalarında uzun yıllardır devam etmekte olan temel-üstyapı tartışmalarına yeniden bakabilme ve günümüzde kitle medyasının iktidarla olan bağına doğru biçimde kurabilmenin olanağı, “tarihsel blok” kuramında mevcuttur; çünkü bu yaklaşım, ana akım medya çalışmalarının aksine, medyayı bütüncül bir yaklaşımla değerlendirme imkân ve koşullarını araştırmacıya fazlasıyla sunmaktadır.

Meseleye bütünlükçü bir şekilde yaklaştığından, Gramsciyan bakış açısının siyaset bilimine olduğu kadar medya çalışmalarına da yeni perspektifler sunduğu açıktır. Özellikle “tarihsel blok”, “hegemonya”, “rıza”, “sivil ve politik toplum” kavramları medya çalışmaları açısından oldukça işlevsel ve günceldir. Mevcut çalışma, “tarihsel blok” kuramının bünyesinde bulunan bu kavramlardan hareketle, neo-liberal politikalar sonrası toplumun diğer alanlarındaki dönüşüme paralel bir süreç geçiren medyayı araştırma olanağının mümkün olduğunu varsaymaktadır. Makale, medyanın serüveninin ne sadece iktidara ne de sadece medyaya veya ekonomik analizlere bakarak anlaşılacağını; bu ilişkiyi kavramanın doğru yöneliminin, tüm toplumsal yapıyı analiz gücünü içinde barındıran kuramdan hareketle sağlanacağı kanısındadır. Bu bütünlükçü kuram ile medya çalışmaları arasında kurduğumuz bağın ardından şimdi Gramsci’nin “tarihsel blok” kuramına göz gezdirmekte fayda bulunmaktadır.

Gramsci’nin “tarihsel blok” kuramı, toplumsal olanın analizini, ilişkilerin organik bütünlüğünü ve bu ilişkilerin birbirleriyle olan etkileşimini göz önünde tutarak yapma imkânını sağlar. Organik bütünlük ve etkileşimi ön planda tutabilen “tarihsel blok” kuramı, araştırmayı ekonomizm ve idealizme indirgemekten kurtararak temel yapı-üstyapı arasındaki ilişkiye eşit derecede önem vermeyi amaçlamaktadır.

Buci-Glucksmann, en net biçimiyle tarihsel blok kuramını şu şekilde tanımlamıştır: “Tarihsel blok yaklaşımının en genel formülasyonu, yapı ve üstyapının diyalektik bütünlüğüdür. Bu ima, ekonomik determinizme Gramsci’nin verdiği reflektir” (1980:278). Thomas ise Gramsci’nin tarihsel blok yaklaşımını, üstyapının üzerinde yükselen “sivil toplum” ve “politik toplum” ile temelin organik ve diyalektik birlikteliği olarak tanımlamaktadır (2009). Yetiş’in bu konudaki düşüncesi Thomas’inkine paraleldir; zira yazar

burada yaklaşımın sağlamış olduğu bütünlükçü perspektifin altını çizerken tarihsel blokun da tanımını yapmaktadır:

Gramsci'nin "tarihsel blok" kavramı, bir yanda yapısal kertede ekonomik süreçlerin, öbür yandan da üstyapısal kertede siyasal kurumların, ideolojik oluşumların, inanç sistemlerinin ya da kültürel formların çözümlenmeye katılmasının zorunluluğunu anlatır. Gramsci, bu kavram aracılığıyla kökeni Marx'ın yapıtlarında bulunan yapı-üstyapı metaforunu mekanik-nedenselci olmayan bir bağlama yerleştirmeyi hedefler (Yetiş, 2009: 137).

Bahsi geçen kuramıyla beraber Gramsci, Marksizm tartışmalarında oldukça sık görülen temel yapı-üstyapı ikiliğinin yetersizliklerinin ötesine geçmiştir. Temel yapı-üstyapının organik bütünlüğüne vurgu yapan kuram, dolayısıyla yapıların birbirleriyle olan ilişkilerini diyalektik bir bakış açısıyla incelemiştir (Demir ve Göymen, 2012: 92). *Hapishane Defterleri*'nde daha çok Croce'nin mekanik Marksizm anlayışını eleştiren Gramsci, mekanik Marksizm anlayışının yerine yapıların organik bütünlüğü ve etkileşimini ön plana çıkarmıştır. Praksis felsefesiyle "tarihsel blok" kuramını birleştiren Gramsci, ekonomist veya idealist yaklaşımların birbirlerinden "kopardığı" yapıları "tarihsel blok" kuramıyla birleştirmiştir. Yapıya tanrı statüsü veren ve her şeyin belirleyicisi olduğunu iddia eden kuramcılardan ziyade Gramsci, yapının ve üstyapının sürekli olarak değişim içinde olduğunu ileri sürmüştür (Gramsci, 2012). Ayrıca yine ekonomist yaklaşımdan farklı olarak düşünür, yapıda gerçekleşen bir değişimin aynıyla üstyapıda kendini göstereceği tezini de reddederek temel yapıya mutlak belirleyici rolü veren anlayıştan uzaklaşmıştır.

(...) fakat ben, bir yapı değişime uğradıktan sonra ona tekabül eden üstyapıdaki bütün öğelerin de zorunlu olarak çökeceğini ileri sürebilecek insanların bulunduğuna inanmıyorum (Gramsci, 2012:242).

Yukarıda Gramsci'den yaptığımız alıntı, Gramsci'nin Marksizm içinde uzun yıllardır süren tartışmaya yaptığı katkıyı göstermektedir. Onun için toplumsal olanı çözümlenmede sıklıkla görülen yapısal-mekanik bakış açısı oldukça yetersizdir. Gramsci, toplumu, mekanik bakış açısının tersine birbirleriyle sürekli etkileşim halinde ve devingen bir olgu olarak kavramaktadır. Onun diyalektik bakışı, temel yapı-üst yapı ilişkisini birbirlerini öncelemeyen bir anlayışla kavramasını olanaklı kılmıştır. Yapılar arasındaki organik ve diyalektik ilişki, onların birbirlerini belirleme değil, birbirleriyle etkileşim hâlinde olduklarını işaret etmektedir. Marksizm çalışmaları açısından ufuk açıcı olan bu bakış, yapıların birbirlerinden ayrılamayacağı gerçeğini ifade ederek temel yapının üstyapıya olan etkisini, üstyapının ise temelin devindirici gücü olduğunu iddia etmektedir.

"Tarihsel blok" kavramı, tüm toplumsal yapıyı ve temel yapı-üstyapı, ekonomi-politika, rıza-güç, hegemonya-baskı ikiliklerini bütünlük içinde değerlendirirken; aralarında olan diyalektik ilişkiyi ve etkileşimi görmemizi sağlamaktadır. Kısaca, temel yapı-üstyapı bütünlüğüne vurgu yapan "tarihsel blok" kuramı (Macciocchi, 1977), toplumsal parçalar arasındaki bütünlüğü ve etkileşimi vurgulaması bakımından medya çalışmalarında ve mevcut çalışmada olduğu gibi medyanın dönüşümünü analiz etme sürecinde de oldukça işlevseldir.

Medyanın analizi açısından "tarihsel blok" kuramı toplumsal ilişkilerin bütünü görmemize olanak sağlayacaktır; çünkü kuramın kazandırdığı bakış açısı bir alanda yaşanan gelişmelerin diğer toplumsal parçaların geçirmiş olduğu değişim/dönüşümle yakından ilişkili olduğunu ileri sürmektedir. Buradan hareketle Türkiye'de medya endüstrisinin mevcut hâle gelmesinde ekonomik, sosyal ve ideolojik nedenler ve sonuçlar olduğunu söyleyebilir ve medya incelemesinin kalkış noktasını bu bütünlükçü anlayışa yaslanarak yapabiliriz. Örneğin Türkiye'de 1980 sonrası neo-liberal politikaların uygulamaya konmasıyla medya ortamının mülkiyet ve kontrol yapısının bütünüyle değişmesi ve bu değişimin kendini medya

söylemlerinde açıkça göstermesi mevcut kuramının bütünsel perspektifiyle daha iyi anlaşılabilir.

“Tarihsel blok” yukarıda sıralanan parçaların ilişkilerini organik bir şekilde görme ve diyalektik bir bakış açısıyla analiz etmemizi sağlayacak kuramdır. Örneğin temel yapı-üstyapı birlikteliğini savunan “tarihsel blok” kuramı gibi, biz de medya endüstrisinin hem temel yapıya, hem de üst yapıya ait bir alanı kapsadığını akılda tutarak sağlıklı inceleme imkânını elde ederiz; çünkü medya, Golding ve Murdock’ın (2002) ısrarla vurguladığı gibi, günümüz toplumlarında ideolojik işlevleri olduğu kadar, ekonomileri ciddi şekilde genişlemiş endüstriler hâline gelmiştir. Thompson’da da görebileceğimiz benzer yaklaşım, medyanın kültürel alandaki üretimiyle, onun ekonomisi arasındaki bağı kurmakta ve medyanın tam da yukarıda iddia edildiği gibi alanlar arasındaki işlevini vurgulamaktadır:

Kültürel olgular bir boşlukta gerçekleşmez. Genellikle, kurumsallaşmış dağıtım ya da yayma kanallarında dolaşan dayanıklı nesnelere, -örneğin, özel holdingler tarafından üretilen, reklam şirketleri tarafından tanıtılan, ticari şebekeler tarafından dağıtılan, dükkanlar ya da dükkan zincirleri tarafından satılan, bireylerden oluşan belirli grup ya da sınıflar tarafından tüketilen emtialar- olarak, var olurlar. Bu kanallar, sembolik biçimlerin, üretildikleri mekandan nakledilerek, zaman ve mekan içinde var olabilmelerini sağlayan kültürel dağıtım biçimleri olarak tanımlayabileceğimiz şeyin parçasını oluştururlar (Thompson, 2008:77).

Thompson’ın bu görüşünden hareketle medya ortamının hem ekonomik alanla (yani temelle) hem de kültürel alanla (üstyapıyla) arasındaki sıkı bağı görmüş bulunmaktayız. Ekonomist ya da idealist yaklaşımın ötesine geçerek geliştirilecek yaklaşım, medyayı salt bir yönüyle kavramak veya araştırmak yerine, onun toplumsal yapının her alanıyla olan bağı kurmalıdır; aksi halde yapılan araştırma bir yönüyle güdük kalacaktır. Gramsci’nin kuramında temel-üstyapı arasında kurulan organik bütünlük, kitle iletişim çalışmalarına ekonomi ve kültürel alanla kurulan ilişkiye ilham verecektir.

“Tarihsel blok” kuramının temel yapı ve üstyapı arasındaki organik bütünlüğe vurgu yaptığını gösterdikten ve medyanın tam da bu birlikteliğin kesişme noktasında olduğunu iddia ettikten sonra tarihsel blokun üstyapısında yükselen iki önemli momenti de analiz etmekte yarar var. Gramsci’nin kuramının üstyapısı, iki uğrağı: “sivil toplum” ve “politik toplum”u içinde barındırmaktadır.

Texier (1982) politik toplum ve sivil toplum arasındaki dikotominin organik olmayan, aksine yontembilimsel bir ayrım olduğunu ileri sürmüş ve gerçek hayatta buna benzer ayrımların olmadığını özellikle belirtmiştir. Yine de gerçekte olmayan ayrımı yontembilimsel olarak yapabilirsek sivil toplum, politik toplum incelemesi daha sağlıklı yapılabilir; çünkü politik toplum ve sivil toplum arasındaki “... söz konusu işlevler tam anlamıyla örgütsel ve birleşik işlevlerdir.” (Gramsci, 2012: 381). Buna göre Gramsci’de politik toplum, üstyapı momentinin görece zor ve güce dayanan kısmını oluşturmaktadır. Olağan tarihsel blok sürecinde politik toplumun temel işlevi, kurulu düzenin zor ve baskı aygıtlarını bir araya getirmesi ve gerektiğinde kullanmasıdır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, zor aygıtlarından sadece ordu/polis gibi sadece militer güçlerin anlaşılmasıdır; zor aygıtları içine temel sınıfa meşruluk kazandıran yasama organı (parlamento) ve hukuk gibi organlar da dâhil edilmelidir.

Gramsci’nin politik toplum üzerine verdiği tanımlarda ortaya çıktığı gibi, politik toplumun işlevi zor kullanma, kurulu düzeni zorla sürdürmedir. Bu bakımdan, o kendini yalnızca militer olanla sınırlamaz, ama türel hükümeti, “yasal” baskıyı da kapsamına alır (Portelli, 1982: 26).

Dikkat edilecek olursa Gramsci, temel yapı-üstyapı arasında kurduğu organik ve diyalektik ilişkiyi üstyapı momentleri olarak sergilediği politik toplum-sivil toplum arasında

da kurmaktadır. Burada parlamento, zor aygıtı olarak alınmaktayken, onun toplum nezdindeki meşruluğu rıza sürecini de beraberinde getirmektedir.

Politik toplumun işlevinin daha çok zor ve baskı olarak tanımlanması, onu daha çok devletle özdeşleştirilmesine neden olmuştur. Bununla beraber Yetiş'in (2009) de üzerinde durduğu gibi, Gramsci'nin çalışmalarında devletin iki tanımına rastlamak pek mümkündür: Dar anlamıyla devlet, egemen sınıfların salt hükmetme aracı olarak güce ve zora dayanırken, geniş anlamıyla politik toplumla sivil toplumu, yani güç ve rızayı, baskı ve hegemonyayı beraber sağlayan bir aygıttır. Bu anlamıyla devlet, tüm üst yapıya yayılmış bir organ niteliğini taşımaktadır:

Biz hep devletle hükümetin özdeşleştirilmesi zemini üzerindeyiz. Bu özdeşleştirme de aslında korporatif-ekonomik kuruluşun bir tasarımıdır başka bir şey değildir; yani "civile" toplumla, siyasal toplumun birbirine karışmış olmasıdır. Çünkü şuna işaret etmelidir ki, genel devlet tanımının içine "civile" toplum tanımına bağlanabilecek olan öğeler girer (şu anlamda denebilir ki, Devlet, siyasal toplum + "civile" toplum, yani zorlayıcı bir güce bürünmüş hegemonya (Gramsci, 2011: 329-330).

Gramsci'nin devleti bu şekilde tanımlaması, üstyapı momenti içinde yöntemsel olarak ayırdığı sivil toplum-politik toplumun organik bütünlüğünü sergilemesi açısından oldukça önemlidir. Gramsci aynı eserde, sadece politik topluma dayanan yönetim biçiminin ancak tarihsel bloğun organik bunalımı ve çözülüşü esnasında görüldüğünü belirterek, olağan dönemlerde güç ve rızanın iç içe geçmişliğine vurgu yapmaktadır.

Üstyapının bir diğer parçası olan sivil toplum ise daha çok ideolojik-kültürel-siyasal süreçleri içinde barındıran bir yapıdır. Sivil toplum bu açıdan bakıldığında toplumsal rızayı sağlayan ve tarihsel bloğun devindirici gücü olan en önemli parçasıdır. Sivil toplum, diyalektik bir ilişkiyle bağlandığı politik toplum ve temel yapıdan ideolojik ve kültürel işlevleri yerine getirmesiyle ayrılmaktadır:

Gramsci için sivil toplum, 'karşılıklı maddi ilişkilerin tümü'nü değil, ideolojik-kültürel ilişkilerin tümünü; ticari ve sınai yaşamın tümünü değil, tinsel ve düşüncel yaşamın tümünü içermektedir (Bobbio, 1982: 19).

Sivil toplumun tarihsel blokta ideolojik ve kültürel işleviyle öne çıkması, bu uğrağa üst yapıda oldukça geniş bir yer verilmesini sağlamaktadır. İdeolojik işlevleriyle sivil toplum, hegemonyayı da içinde barındırarak tarihsel bloğun devindirici gücü olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Gramsci için sivil toplum, tarihsel blokta incelenmesi gereken en önemli alandır; çünkü sivil toplum alanı sürdürdüğü ideolojik işlevle hem üstyapının hem de temel yapının yeniden üretilmesini sağlamaktadır. Macciocchi (1977), sivil toplum kurumlarının bireyle gerçekleşen ideolojik ilişkisini anlattığı edebi pasaj, sivil toplumun neden tarihsel bloğun devindirici gücü olduğu hakkında fikir vermektedir:

Söz konusu ideolojik sistem yurttaşı her yanından kısıvrak sarar, daha çocukluğundan başlayarak onu ilkin okul dünyasıyla, daha sonraları da kilise, ordu, adalet, kültür, eğlence ve hatta sendikayla bütünleştirir ve ölene kadar hiç soluk aldırmadan hapseder onu. Binlerce penceresi olan bir hapisane, bir hegemonyanın hüküm sürdüğünü simgeler ve bu hegemonya gücünü, kaba kuvvetten değil, demir parmaklıkların göze ne kadar gözükmüşse o kadar etkinleşen bu hapishaneden alır (Macciocchi, 1977: 47-48).

Yukarda alıntılan pasaj, sivil toplumun hegemonik işlevine vurgu yaparken, tarihsel blok kuramında parçaların organik bütünlüğü ve birbirleriyle olan etkileşimini de yansıtmaktadır. Temel sınıfın ideolojisini yayma örgütleri sivil toplum içinde yer almaktadır. Kilise, geçmişte olduğu gibi temel sınıf için en önemli ideolojik ve kültürel öğedir, eğitim, okul, akademi ise tarihsel blokta ikinci en önemli kültürel öğeyi oluşturmaktadır. Sivil toplumun üçüncü büyük kültürel-ideolojik kurumu ise basın ve yayım organlarıdır; çünkü

basın-yayın kurumları hem toplumu bilgilendirme hem de eğitme işlevini yerine getirmektedirler. Bu durumda basın-yayın kurumlarının sivil toplumun en devingen parçası oldukları açıkça görülebilir (Portelli, 1982: 21-22).

Yukarda kısaca özetlediğimiz sivil toplum-politik toplum kavramları ve bu kavramların arasındaki ilişkiler mevcut makale için önem arz etmektedir. “Tarihsel blok” kuramının bu ilişkileri diyalektik bir bakış açısıyla görmemizi sağlaması, medya ortamının dönüşümünün ekonomiden ve toplumsal diğer parçalardan bağımsız olmadığını göstermektedir. Medya endüstrilerinin hem sivil toplum hem de politik toplum hem de temel yapıyla ciddi bağlantılarının olduğu düşünülürse, Gramsci’nin yaklaşımının medya çalışmaları açısından önemi ortaya çıkacaktır.

Sivil toplum alanının hegemonyayı içinde barındırdığını ve sivil toplumunun rıza ve onaşmaya birincil önceliğini verdiğini yukarda açıklamış bulunuyoruz; ancak hegemonya kavramını sadece sivil toplum alanıyla ilişkili şekilde açıklamak yetersiz kalacaktır. Gramsci için devlet nasıl sadece politik toplumla açıklanamayacak bir aygıtısa hegemonya da onun için öyledir. Gramsci (2011: 329-330) yukarıda alıntılıdığımız “... devlet, siyasal toplum + “civile” toplum, yani zorlayıcı bir güce bürünmüş hegemonya” görüşünde hegemonya kavramını hem politik toplum hem de sivil toplumla ilişkilendirmektedir. Hegemonya kavramı bu bakımdan üst yapının iki alanı ile de ilişkiliyken, Gramsci’nin “tarihsel blok” kuramı gereği hegemonyanın temel yapıyla da sıkı bir bağı olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır.

Eğer hegemonya kavramının içeriği buysa, bize öyle geliyor ki, sivil toplum kavramını bir yandan politik toplum kavramından ve öte yandan da altyapı, kavramından ayırmak, savunmuş bulunduğumuz gibi, iyice olanaksızdır. “Sivil toplum” çerçevesinde yer alan üstyapısal etkinliklerin biçimi, kuşkusuz ideolojiktir, ama içerikleri ekonomik ve toplumsaldır (Texier, 1982:78).

Gramsci’nin hegemonya kavramı böylece zor, tahakküm, baskı-rıza ve ikna süreçleri arasındaki diyalektik ilişkiyi nitelemektedir (Yetiş, 2009). Yine de yöntembilimsel bir ayrıma gidilecek olursa, hegemonya kavramını sivil toplum ile ilişkilendirip rıza ve onaşma süreçlerini içerisine aldığını belirtmek yararlı olacaktır; çünkü egemen sınıfın hegemonya sürecindeki başarısı aslında devletin zor ve baskı aygıtlarının kullanımını minimal düzeye çektiği dönemdir. Bobbio (1982) hegemonya kavramını “siyasal liderlik”ten ziyade “kültürel liderlik” ile ilişkilendirirken aslında hegemonyanın kültürel, ideolojik işlevine gönderme yapmaktadır. Ona göre hegemonya, sivil toplumun Gramsci açısından yüksek konumunu aydınlatmaktadır. “Hegemonya, belirlenmiş nesnel koşullar ile yönetici grubun gerçek üstünlüğünün bitişme momentidir; bu bitişme sivil toplum içinde oluşur.” (1982: 37).

Benzer bir yaklaşımın Anderson’da da olduğunu söyleyebiliriz, Anderson (2007) hegemonyayı sivil toplumla ilişkilendirerek, hegemonyanın asıl işlevinin gelişmiş kapitalist toplumsal formasyonda egemen olan temel sınıfın, tabi sınıflar üzerindeki ideolojik-kültürel üstünlüğünü sağlamak olduğunu ileri sürmüştür:

Hegemonya sivil topluma özgü olduğu ve sivil toplumda devletten baskın olduğu için kapitalist düzenin istikrarını temelde sağlayan şey yönetici sınıfın kültürel üstünlüğü olmaktadır. Çünkü Gramsci’nin buradaki kullanımında hegemonyadan kasıt, burjuvazinin işçi sınıfını rızası ile yönetmesini mümkün kılan ideolojik tabiyettir (Anderson, 2007: 46).

Gramsci’nin hegemonya kavramının daha çok ideolojik-kültürel bir işlevi olduğuna değindik. Gramsci, hegemonyanın bu işlevini yerine getirmesinin en önemli aracının ise aydınlar tabakası olduğu üzerinde durur (Gramsci, 2011). Temel sınıfın hegemonyasının sağlanması ve üstyapıda ideolojik-kültürel işlerin “çekip çevrilmesi”ni aydınlar sınıfı sağlamaktadır. Aydınlar tarihsel bloğun devindirici gücü olan üstyapıda bu görevleri yerine

getirirken; zaten bir bütün olan tarihsel bloğun temel yapısına da hizmet etmiş olurlar. Gramsci'nin belirttiği şekilde “organik aydınlar” egemen sınıfın ideolojisinin yeniden üretilmesinde ve dolayısıyla onun hegemonya mücadelesinde önemli bir toplumsal katman oluştururlar (Portelli, 1982).

Dikkat edilirse günümüzde sivil toplum, politik toplum, temel yapı, hegemonya ve temel sınıfın ideolojisiyle etkileşim hâlinde olan medyayı “tarihsel blok” kuramı içinde incelemek medyanın toplumsal tüm parçalarla olan bağlantısının aydınlatılmasının önünü açacaktır. Bahsi geçen kuram, çalışmayı ekonomizme ve idealizme düşürmekten de alıkoyacaktır. Medyanın günümüzde siyaset, ekonomi, kültür ve ideolojiyle olan yakın ilişkisi, onun sivil toplumla; devlet ve devlet kuruluşlarıyla ilişkisi bağlamında politik toplumla ve bir endüstri olarak ekonomik süreçlerle bağı doğrultusunda temel yapıyla olan münasebetini ortaya çıkarmaktadır. Türkiye’de özellikle 2002 sonrası medya ortamına egemen olan holdinglerin devletle, siyasetle ve dolayısıyla ekonomiyle kurmuş oldukları ilişki düşünlüğünde “tarihsel blok” kuramının önemi anlaşılmaktadır.

Medya incelemeleri, kitle iletişiminin toplumun diğer parçalarıyla ilişkisini koparmamalı; aksine medya üzerine düşünmek ve çalışmak, onu toplumun tüm alanlarıyla ilişkilendirmelidir. Bu anlamıyla medya, ne sadece ideolojik bir aygıt, ne kültürel alanla sınırlı kalan bir kurum, ne de sadece ekonomik işlevi olan bir şirkettir. Medya ortamı tüm bunların ötesinde; ancak tüm bunları kapsayan bir bütünlüğü ifade etmektedir.

MEDYA ÇALIŞMALARINDA DİYALEKTİĞİ ÇALIŞTIRMAK

Makalenin bu bölümünün teşebbüs ettiği şey, diyalektik yöntemin kendisine odaklanarak, medya çalışmalarında bu yöntemin nasıl ve ne şekilde kullanılabileceğini tartışmaya açmaktır. Yukarıda “tarihsel blok” kuramının toplumsal parçalar arasındaki organik bütünlüğü ve etkileşimi vurguladığını belirttik. Diyalektik yöntem ise bize, şeyler arasındaki etkileşimi ve değişimi görmemizi sağlayan önemli bir düşünme pratiği kazandırmaktadır. Ollman’a göre (2008: 30) “diyalektik, ... hayatımızda ortaya çıkabilecek olası bütün önemli değişim ve etkileşimleri gözümüzün önüne seren bir düşünme biçimidir.” Şeylerin geçirdiği değişimi ve onların başka parçalarla olan etkileşimini göz önüne aldığımızda, aslında üzerine araştırma yaptığımız konunun tarihselliğini de vurgulamış oluruz.

Peki şeylerin geçirmiş olduğu değişimi ve diğer parçalarla olan etkileşimini nasıl kavramaktayız? Yani diyalektik düşünce bize bu olanağı nasıl sağlamaktadır? Bu sorunun cevabı yine yöntemin içinde gizli bulunan bir felsefi yaklaşımda bulunmaktadır: “içsel ilişkiler felsefesi” Bu felsefe, bütünü veri olarak ele alırken bütün içindeki her bir parçanın karşılıklı bağlantılarını ve değişimini onu tamamıyla anlamının “asli öğeleri olarak” görmektedir (Ollman, 2008:23-24). Medya çalışmalarında bu felsefi yaklaşımın kullanılması, sadece medyaya bakarak onu anlamaya çalışan kuramların yetersizliklerini açığa çıkarırken, medyanın sadece medya olmadığı; bilakis onun toplumun diğer parçalarıyla etkileşim hâlinde olan bir alan olduğunu vurgulayacaktır.

Günümüzde kapitalist toplumsal formasyonun tam da göbeğinde bulunan medya endüstrisi, siyasetle, ekonomiyle, ideoloji ve kültürle yakından ilişkilidir. İçsel ilişkiler felsefesi bize medyanın geçirdiği dönüşümü, toplumun diğer parçalarında yaşanan değişimde arama imkânı sağlamaktadır. Buna göre toplumun tüm parçaları birlikte oluşur, birlikte dönüşür ve değişirler. Parçalar arasındaki ilişki bu bakımdan dışsal değil, içseldir (Atılğan, 2015:78). İçsel ilişkiler felsefesi, medya çalışmalarında eleştirel yaklaşımın temel aldığı düşünsel pratiktir. Bu felsefeyle beraber medya, ana akım iletişim çalışmalarının yaptığı gibi medyayı sadece medyaya bakarak açıklama yönteminden uzaklaşmaktadır. Medya, içsel

ilişkiler felsefesinin sağladığı düşünsel zenginlikle beraber ele alındığında tarihsel toplumsal bir perspektif devreye girmektedir. Bu ise iletişim çalışmalarının tarihle, toplumla ve bütünle bağının kurulmasını sağlamaktadır.

İçsel ilişkiler felsefesine ve iletişim çalışmalarına muhtemel katkısına kısaca değindikten sonra şimdi diyalektik düşüncenin temel yasalarına bakabiliriz. İncelediği olguları belirli bir bütünsellik, etkileşim, değişim ve tarihsel bir bakış açısıyla açıklayan diyalektik düşüncenin sağduyu ile düşündüğümüzde oldukça şaşırtıcı gelmesi olağandır. Diyalektik -sağduyudan farklı olarak- değişim ve etkileşim üzerine odaklanırken, şeylerin tarihselliğini ihmal etmemizin de önüne geçen bir süreci kapsamaktadır. Yöntemin bu özelliği, medya çalışmaları ve medyanın toplumsal olanla ilişkisini araştıran çalışmalar için önemli olanaklar sağlamaktadır. İktidar ve medya, medya ve ekonomi, medya ve ideoloji gibi birbirinden farklı çalışmaları kapsayan araştırmalar için bu yöntem, yukarıdaki parçaları birbirleriyle etkileşim halinde gören ve bu etkileşim dolayımında belirli bir şekilde değişen/dönüşen toplumsal bir bütünlük olarak görecektir. Bahsi geçen etkileşim ve değişim, toplumun diğer önemli parçalarının da dâhil olduğu bir bütünlük içinde gerçekleşmektedir. Seve (2013), diyalektik yöntemin bütün-parça ilişkisini yöntemin temeli olarak görürken, bu anlayışın bütünü parçadan, parçayı bütünden ayırt etmeyerek incelediğinin altını çizmektedir. Ona göre, ne bütün parçadan bağımsız bir şeydir, ne de parça bütünden bağımsızdır. Medya çalışmaları için araştırmacılara ilham verecek bu kavrayış, böylece araştırmalarda medyayı toplumsal formasyondan atomize ederek ayıran yaklaşımın da önüne geçecektir.

Diyalektik düşüncenin veya yöntemin daha iyi açıklanabilmesi için çalışmada diyalektiğin bazı yasalarına değinme gereksinimi hissedilmiştir. Yukarıda açıklanan bütün parça ilişkisinin dışında, karşıtların birliği ve mücadelesi, niceliksel değişimlerden niteliksel değişimlere geçiş, başkalaşım, öz ve görünüm ilişkisi, kısaca incelenecek diyalektik yasaları oluşturmaktadır.

Karşıtların birliği ve mücadelesi, diyalektik düşüncenin temelini oluşturan yasalardan biridir. Tüm gelişimin içsel kaynağı olarak diyalektik düşüncede kendine yer bulan karşıtların birliği, içinde yaşadığımız doğanın, toplumun içsel karşıtlarıyla mevcut olduğu, bu karşıtlık ve çelişki üzerinden de doğa, toplum ve insanın sürekli devinim halinde olduğunun açıklanmasıdır. Karşıtların birliği yasası ayrıca şeylerin başka noktalardan başka koşullar altında daha farklı görülebileceğine işaret etmektedir; dolayısıyla görüş açısının genişletilmesiyle beraber araştırılacak konunun da değişik durumlarının gözlemlenmesine imkân verebilmektedir. Ollman bu noktayı şöyle ifade etmiştir:

Karşıtların iç içe geçmişliği nosyonu, bir şeyin kendisinin -bir olayın, kurumun, kişinin veya sürecin- öyle sadece belli bir zamanda ve yerde, bu yere ve zaman bağlı bir dizi koşullar altında gözüktüğü hali olmadığını anlamamıza yardımcı olur. Bu şeylere başka bir noktadan veya başka insanlar tarafından veya son derece farklı koşullar altında bakıldığında karşımıza bunlara ilişkin sadece farklı değil taban tabana zıt sonuçlar ve etkiler çıkabilir. Yani bu karşıtların iç içe geçmişliğidir (Ollman, 2008:36).

Dikkatle bakıldığı zaman, kapitalist toplumsal formasyonda medya endüstrisinin birbirinden farklı hatta zaman zaman birbirine hasım holdinglerin birleşimiyle oluştuğu görülmektedir. Ekonomik, siyasal ya da ideolojik olarak birbirinden farklı patronaj yapılarını içinde barındıran medya endüstrisi, her ne kadar dışarıdan bakıldığında bir bütün gibi algılsa da yakından bakıldığında birbirleriyle çelişkili sahiplik yapıları, kültürel ve siyasal yaklaşımı olan bu alan birbiriyle sürekli rekabet eder haldedir.

Medyanın diyalektik akılla incelenmesinde kullanılacak bir başka ilişki türü “nicelik ve nitelik”tir. Ortak duyuya göre birbirlerinden taban tabana zıt olarak algılanan nicelik ve nitelik arasındaki ilişki, diyalektik düşünce sisteminde farklı oldukları kadar özdeş iki

kavramdır da. Bir şeyde var olan niceliğin zaman içinde artarak şeyin niteliğinin değişmesine neden olması anlamında kullanılan nicelik/nitelik ilişkisi, niceliksel değişikliklerin nitelikseli değiştirdiği gerçeğine dayanmaktadır. Medya çalışmalarında da kullanılabilir bir özellik taşıyan bu ilişki türü, Seve'in izinden gidersek, "Niteliksel bir fark (başka bir niteliğe geçiş) ortaya çıkaran, niceliksel bir değişikliktir, şeyin niteliksel yönüne yabancı bir değişikliktir" (2013:134). Çalışmanın girişinde özellikle 1980'lerden itibaren uygulanmaya konan neo-liberal politikaların medyanın mülkiyetini ve kontrol yapısını değiştirdiğini belirttik. Gerçekten de bu dönemden itibaren medya sermayesindeki niceliksel artış, medyayı holdinglere çevirmiştir. Yani sermayenin niceliksel değişimi medyanın niteliğini bambaşka bir boyuta taşımıştır. Medya endüstrisindeki dikey, yatay ve çapraz bütünleşmeleri de bu şekilde okumak mümkündür. Herhangi bir sektöre yönelik üretim yapan medya kurumları sermaye birikimlerinin artmasıyla beraber dikey ve çapraz bütünleşmeler gerçekleştirmekte, bu ise medya kuruluşunun niteliğinde değişim yaşanmasına neden olmaktadır. Medyanın sermayesinin değişimi kurumsal anlamda medyanın niteliksel bir değişime uğramasına neden olmuştur. Türkiye'de 1980'lerden günümüze değişen ve ihmal edilen kamu yayıncılığı anlayışını, sermayenin ve özellikle medya sermayesinin niceliksel değişiminde aramak doğru olacaktır. Diyalektik bu yasası medya alanında yapılan araştırmalara katkı sunabilecektir.

Diyalektik yasalardan bir diğeri başkalaşım ise, yine içinde karşılıklı etkileşimi, içsel ilişkileri, bütün parça ilişkisini, sonuç olarak da şeylerdeki süreci ve değişimi içeren bir yasadır. Başkalaşım, herhangi bir sistemde, sistem parçalarının birinin uğradığı niteliksel değişimin organik bir hareket olarak diğer parçalara da aktarılması durumudur. İçinde süreci ve değişimi barındıran başkalaşım yasası, şeylerin bir parçasında meydana gelen herhangi bir değişimin bütünü nasıl değiştirebileceğini göstermesi açısından oldukça önemlidir (Ollman, 2008, 2011). Bu makalenin medya çalışmalarına vereceği en önemli katkı ise diyalektik düşüncede mevcut başkalaşım ilkesinin bu alanda uygulanmasının yolunu açmaktır. Daha önce de vurguladığımız gibi, medya diğer toplumsal parçaların değişiminden etkilenen ve etkilendiği ölçüde onların dönüşümüne katkı sağlayan bir özelliğe sahiptir.

Toplumsal alandaki her değişim/dönüşümden ve başkalaşmış ilişkilerden medya da kendi üzerine düşeni almaktadır. Bir başka deyişle, medyanın geçirdiği her değişim ve dönüşümün toplumsal alanda başka parçalarda bir karşılığı bulunmaktadır. Başkalaşım ilişkisini medya çalışmalarında gösterebilenin en önemli yolu, ele alınan konunun genel olarak toplumsal olanla bağını kurmak ve mevcut dönüşüme katkıda bulunan ilişkileri açığa çıkarmak olacaktır. Tarihsel/toplumsal olarak kitle iletişiminin mevcut bulunduğu ülkenin iktidarlarından etkilendiği ya da başka türlü söylersek değişen iktidarlara göre konum aldığı gözlemlenmiştir. İşte başkalaşım, medya çalışmalarına tam da böyle bir süreci işaret ederek katkı sunabilecektir. Bir toplumun siyasal alanında gerçekleşen değişimin medya alanına nasıl yansıdığını diyalektik bir çözümleme ile sunulması mümkün gözükmektedir.

Diyalektik düşünce doğrultusunda medya incelemelerinde izlenmesi gereken bir diğer ilişki türü, öz ve görünümdür. Öz ve görünüm ilişkisini açıklamak çalışmanın bundan sonraki kısımları için faydalı olacaktır; çünkü öz ve görünüm arasındaki ilişki, diyalektik medya çalışmalarının gövdesini oluşturmaktadır. Açmak gerekirse, görünüm nesnelere ve süreçlerde duyu organlarımızla algılayabildiğimiz gerçekliği ifade ederken; öz, daha çok görünümün arka planında yer alan ve doğrudan algılanamayan belirleyici yönü vurgulamaktadır (Şeptulin, 2013). Medya özelinde düşüncecek olursak, salt kültürel ürünlerin metinlerine odaklanan analiz yöntemleri ve konularında sadece biçime veya görünüme odaklanmak yapılan çalışmaların yetersiz kalmasına neden olabilmektedir. Medyanın özünü teşkil eden kontrol ve mülkiyet alanına gönderme yapmayan ya da işlediği konunun mülkiyet ve kontrol ilişkileriyle bağını kopararak inceleyen medya çalışmaları kadük kalmaktadır. Garnham'ın (2008) bu konudaki görüşleri oldukça açıklayıcıdır:

Pembe dizileri onları üreten, dağıtan ve kısmen de seyredilmeleri için izleyici yaratan yayın kuruluşlarını incelemeksizin, bir kültürel pratik olarak anlamak nasıl mümkün olabilir? Alışveriş ve reklamcılığı incelemek, bırakın özgürleştirici potansiyellerini kutlamayı, bu pratikleri mümkün kılan üretim, rekabet ve pazarlama süreçlerini incelemeksizin nasıl mümkün olabilir? (Garnham, 2008:129).

Diyalektik bir medya analizi, hem biçimin, hem de biçimin ardında yatan özün, yani mülkiyet ve kontrol ilişkilerinin birlikte ele alındığı çalışmalardır. Bunlardan sadece biçime ağırlık vermek, görünüm ile özün arasındaki ilişkiyi gözden kaçırmamıza neden olacaktır. Bu da görünümün yanıltıcılığının medya çalışmalarına yansımaya neden olacaktır. Bütünlüklü medya çalışmasının temeli, öz ve görünüm arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmalıdır.

Diğer yasalarda olduğu gibi öz ve görünüm arasında da bir birlik ve etkileşim mevcuttur, karşıt kutuplarda var olan bağlantı kendini göstermektedir; çünkü özde meydana gelen bir değişiklik görünümde de kendini göstermekte olup; öz, ancak görünüm aracılığıyla kendini gösterebilmektedir (Suslakov ve Yakovleva, 2013). Görünüm ve öz arasındaki ilişki, diyalektik düşüncenin çalıştırılması bakımından önemlidir. Şeylerin sadece görüldüğü gibi olmadığı, görünenin ardında mevcut olanın gözlemlenmesi ve mevcudun sürekli değişimini izleyebilmek bu ilişkiyi göz önünde bulundurarak mümkün olacaktır.

KURAM VE YÖNTEMİN BÜTÜNLEŞİK İLİŞKİSİ

Çalışmanın bu son bölümünde medya incelemeleri için önerilen alternatif kuram ve yöntemin aslında birbirleriyle ne kadar bütünleşik olduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Bu bütünleşik yöntem ve kuram, hem Türkiye gibi medya ortamını ve medyanın siyaset, ekonomi ve iktidarla olan karmaşık ilişkisini çözümlenmede, hem de Türkiye medyasının tarihselliğini göz önünde bulundurarak çalışmanın yolunu açmaktadır. Ayrıca kuram ve yöntem, kitle iletişiminin şimdiki durumunu tahlil etmede ve gelecekte nasıl bir hâl alacağı üzerine düşünmenin de olanaklarını sağlamaktadır.

Çalışmanın önceki kısımlarında belirtildiği gibi, Gramsci'nin "tarihsel blok" yaklaşımı, temel yapı ve üstyapının içinde bulunan politik ve sivil toplum uğraklarının birbirleriyle birleşik ve etkileşim hâlinde olduklarını göstermesi bakımından önemlidir. Bu kuramın içinde diyalektik düşüncenin fazlasıyla yer aldığı bir gerçektir. Etkileşim ve devinim kavramlarını içinde barındıran ve bütünleşik bir anlayıştan yola çıkan "tarihsel blok" yaklaşımı, diyalektik düşüncenin temel düşünsel yöntemini bünyesinde barındırmaktadır. Yapıların birbirleriyle organik bir bütünlük oluşturduğu ve "tarihsel blok" içerisinde bulunan sivil toplum, politik toplum ve temel gibi uğrakların sürekli olarak birbirleriyle etkileşim halinde olduklarını vurgulayan Gramsci, diyalektik düşünce yöntemini kendi yaklaşımında merkeze almıştır. Sivil toplum uğrağında yaşanan herhangi bir değişimin politik topluma veya temele sirayet edebileceğini, tersinden diğer uğraklarda yaşanan değişim ya da dönüşümün de başka uğrakları etkileyebileceğini ileri süren yaklaşımıyla Gramsci, diyalektik düşüncenin bütün-parça ilişkisine dair yürüttüğü tartışmayı kuramında işlemiştir.

Diyalektik düşüncenin merkezinde bulunan karşıtların birliği ve mücadelesi, "tarihsel blok" yaklaşımı içinde de yer almaktadır. Şöyle ki tüm toplumu sürekli olarak devinim halinde ve birbirinden farklı sınıfların oluşturduğu bir bütün olarak gören Gramsci'nin yaklaşımı, tarihin motoru olarak sınıf mücadelesini görürken bu mücadelenin sonucunun tarihsel blokun geleceğini belirleyeceğini ileri sürmektedir.

"Tarihsel blok" yaklaşımında yer alan bir diğer diyalektik yasa ise "başkalaşım"dır. Devinim halinde tarihin bir akışkanlık gösterdiğini ortaya koyan diyalektik, "tarihsel blok" kuramının kalkış noktasıdır diyebiliriz. Blok içinde mücadele eden sınıfların tarih içinde el ettiği yöntem ve tecrübe egemen tarihsel blokun organik bunalımına neden olurken, alt

sınıfların kendi tarihsel bloklarını kurmalarının önünü açmaktadır. Diyalektiğin başkalaşım yasası, görüldüğü üzere “tarihsel blok” yaklaşımının özünü oluşturan ve hatta ona “tarihsel” ismini veren bir düşünce pratiğidir.

Diyalektik bakış açısıyla “tarihsel blok” yaklaşımının ortak özelliklerini ve dahası onları iç içe geçiren özellikleri çoğaltmak oldukça mümkün gözükmektedir. Bu yaklaşım ve düşünme pratiği, günümüz medyasını analiz etmenin de ipuçlarını vermektedir. Şöyle ki, bu birleşik ve etkileşime dayanan düşünme pratiğini referans alarak, medyanın hem sivil toplumla, hem politik toplumla hem de temel yapıyla sıkı bir bağının olduğunu söylemek mümkündür. Medya çalışmaları, yapacağı analizlerde medya endüstrisinin bu durumunu göz ardı etmeyecek olursa, bütünlüklü bir analiz imkânına sahip olacaktır; çünkü medya, tam olarak “tarihsel blok”un yukarıda sayılan uğrakları arasında bir kesişim noktası olma özelliğini taşımaktadır. Açmak gerekirse, medyanın endüstri olması sebebiyle temel yapıyla; yayınlarının ideolojik görünümü ve içerisinde barındırdığı organik aydınları vasıtasıyla sivil toplumla; devletle olan sıkı ilişkileri nedeniyle politik toplumla ciddi bağı bulunmaktadır.

Bu bağın ortaya çıkarılması ise esnek bir yöntem olan diyalektikle mümkündür. Diyalektik düşünceyi çalıştırarak, medyanın genel olarak toplumsal yapı içerisindeki yeri, ona etkisi ve onunla beraber dönüşümü ele alınabilir. Diyalektiğin bütünden parçaya ilerleyen bir anlayışı benimsediğini yukarıda belirttik; bu anlayışla medya çalışmaları, işlediği konuyu bütünden ve genel olarak sistemden başlayarak incelemektedir. Bunun da başlıca sebebi, sistemi, yani kapitalist toplumsal formasyonu anlamadan günümüz medyasının anlaşılamayacağı gerçekliğidir; çünkü medya endüstrisi kapitalist toplumsal formasyonun tam göbeğinde durmaktadır. Bu yüzden medyanın tam anlamıyla anlaşılması için nasıl bir sistemde yer aldığının incelenmesi gerekmektedir. Bütünden parçaya, parçadan bütüne yol alan inceleme, yine bütünde son bulmalıdır. Bu, bütünün ve parçanın tam anlamıyla analiz edilmesi sağlayacak temel yoldur.

Diyalektik düşüncenin ve tarihsel blok kuramının içinde bulunan içsel ilişkiler felsefesi ise medyanın diğer toplumsal parçalarla ilişkisinin kurulmasının önünü açacaktır. Nasıl ki “tarihsel blok” kuramında uğraklardan birinde yaşanan dönüşüm diğer uğraklara da sirayet ediyorsa, burada da toplumsal olanda yaşanan herhangi bir değişim medyaya da sirayet ederek onu dönüştürebilmektedir. Örneğin siyaset alanındaki değişim medya alanına yansımaktadır, bu alandaki değişimse siyaset de dahil diğer parçaları etkilemekte ve onların dönüşümüne yol açmaktadır. Raşit Kaya (2016), *İktidar Yumağı* adlı eserinde, neo-liberal politikaların medya ekonomisini dönüştürdüğünü, bunun sonucunda medya ortamının holdinglerce yönetilir hâle geldiği ve bu holdinglerin devlet ve politikayla olan ilişkilerini eleştirel bir yaklaşımla analiz etmiştir. Bu analiz bize tam da mevcut çalışmanın iddia ettiği gibi, herhangi bir alanda yaşanan değişimin diğer parçalara yansıdığını ve onları da başkalaştırdığını göstermektedir.

Günümüzde medyanın bir önemi de şuradan gelmektedir: Kitle iletişimi, parçalar arası ilişkilerde ideoloji ve hegemonyayı sağlayan bir konumda olması sebebiyle toplumsalda yaşanan değişim/dönüşümün diğer alanlara yansımaları hızlandırmaktadır.

Bu minvalde makale, kuramla birlikte medyanın temel yapı ve üstyapıdaki konumun araştırılmasının mümkün olacağını savunurken, diyalektik yöntemin kullanılmasıyla beraber tüm toplumu saran ilişkiler ağı içinde medyanın özgüllüğünün ortaya çıkarılacağını savunmaktadır. Kuramın ve yöntemin sağladığı bu bütünlükçü yaklaşım, ana akım medya çalışmalarının medyayı atomize eden yaklaşımından sıyrılmasına da katkı verecektir.

SONUÇ

Bu makale, bütünsel bir anlayışa sahip, etkileşim ve devinim gibi kavramları içinde barındıran, içsel ilişkiler felsefesini odağına alan “tarihsel blok” kuramı ve diyalektik yöntemin medya çalışmalarına getirebileceği olanaklara değinmiştir. Çalışma, Gramsci’nin “tarihsel blok” kuramı ve diyalektik yöntemin esaslarını takip ederek ilerlemiş ve bütünlükçü medya çalışmasının nasıl olabileceğini ortaya koymaya çalışmıştır.

Medya incelemelerinin sadece medya çıktılarına ya da onun kurumsal yapılarına odaklandığında eksik kalacağını iddia eden çalışmanın temel tezi, medyanın ekonomiyle, siyasetle, ideolojiyle, kültürle ve dahası toplumsal olanın tüm parçalarıyla yakından ilişkili olduğu ve ancak bu ilişkilerin hesaba katılacağı çalışmaların amacına ulaşacağıdır. İşte kuramın ve yöntemin araştırmacılara sağlayacağı katkı buradan ileri gelmektedir.

1980’lerden itibaren büyük bir endüstriye dönüşen medyanın ekonomiyle, devletle ve sivil toplumla kurduğu çok yönlü ilişki “tarihsel blok” kuramı vesilesiyle ortaya çıkarılabilecekken; medyanın kapitalist toplumsal formasyonla olan bağı, toplumun diğer alanlarıyla kurulan ilişkisi, başkalaşımı, tarihselliği, bünyesinde taşıdığı çelişkileri, mülkiyet ve kontrol yapısıyla çıktıları arasındaki bağ, diyalektik yöntem kullanılarak serimlenebilir.

Yine de hatırlatmakta fayda var ki; yukarıda açıklanan kuram ve yöntemin nasıl kullanılacağı, kuram veya yöntemin birlikte ya da tek olarak ele alınıp alınmayacağı somut medya çalışmalarında farklılık gösterebilir. Buna paralel, medya çalışmalarında diyalektik yöntemin hangi ilkelerinin ne şekilde kullanılacağı medya analizinin içeriğine bağlı olarak değişecektir. Bizim burada göstermek istediğimiz kuram ya da yöntem, kitle iletişimi alanında yapılacak çalışmaların bütünlükçü bir perspektife duyduğu ihtiyaca cevap vermektedir.

KAYNAKÇA

ANDERSON, Peter (2007). *Gramsci Hegemonya Doğu-Batı Sorunu ve Strateji*. Çev: Tarık Günersel. İstanbul: Salyangoz Yayınları.

ATILGAN, Gökhan (2015). Diyalektik Bir Anayasa İncelemesi İçin Çerçeve Girişimi. *SBF Dergisi*. Sayı: 70 (1), 65-111.

BOBBIO, Norberto (1982). Gramsci ve Sivil Toplum Kavramı. *Gramsci ve Sivil Toplum*. Çev: Arda İpek ve Kenan Somer. Ankara: Savaş Yayınları.

BUCİ-GLUCKSMANN, Christine (1980). *Gramsci and the State*. London: Lawrence and Wishard.

DEMİR, Gökhan - GÖYMEN, Ali Yalçın (2012). Antonio Gramsci’nin Organik Bütünlük Anlayışı Çerçevesinde Devrimi Yeniden Düşünmek. *Praksis*. Sayı: 27, 85-107.

GARNHAM, Nicholas (2008). Ekonomi Politik ve Kültürel Çalışmalar: Uzlaşma mı Boşanma mı? *İletişim Çalışmalarında Kırılmalar Uzlaşmalar*. Der. ve Çev: Sevilay Çelenk. Ankara: De Ki.

GOLDİNG, Peter - MURDOCK, Graham (2002). Kültür, İletişim ve Ekonomi Politik. *Medya Kültür Siyaset*. Der: Süleyman İrvan. Çev: Beybin Kejanlıoğlu. Ankara: Alp Yayınevi.

GRAMSCİ, Antonio (2011). *Hapishane Defterleri*, Çev: Adnan Cemgil. İstanbul:Belge Yayınları.

GRAMSCİ, Antonio (2012). *Gramsci Kitabı: Seçme Yazılar 1916-1935*. Çev: İbrahim Yıdız. Ankara: Dipnot Yayınları

- KAYA, Raşit (2016). *İktidar Yumağı*. Ankara: İmge Kitapevi.
- MACCIÖCCHİ, Maria (1977). Hegemonya, Tarihi Blok ve Devlet. *Birikim*, Sayı: 26, 42-66.
- OLLMAN, Bertell (2006). *Diyalektiğin Dansı*. Çev: Cenk Saraçoğlu. İstanbul: Yordam Yayınları.
- OLLMAN, Bertell (2011). *Diyalektik Soruşturmalar*. Çev: Cenk Saraçoğlu. İstanbul: Yordam Yayınları.
- PORTELLİ, Hugues (1982). *Gramsci ve Tarihsel Blok*. Çev: Kenan Somer. Ankara: Savaş Yayınları.
- SEVE, Lucien (2013). Belirmenin Diyalektiği. *Yeni Yüzyılda Diyalektik*. Der: Bertell Ollman ve Tony Smith. Çev: Şükrü Alpagut. İstanbul: Yordam Yayınları.
- SUSLAKOV, B. ve YAKOVLEVA, L.A. (2013). *Felsefe El Kitabı*. Çev: Serakan Mutlu. İstanbul: Yordam.
- ŞEPTULİN, Aleksandır (2013). *Diyalektiğin Kategorileri ve Yasaları*. Çev: Yakup Şahan. İstanbul: Yordam.
- TEXİER, Jacques (1982). Gramsci: Üstyapılar Teorisini, *Gramsci ve Sivil Toplum*, Çev: Arda İpek ve Kenan Somer. Ankara: Savaş Yayınları.
- THOMAS, Peter, D. (2009). *The Gramscian Moment: Philosophy, Hegemony and Marxism*. Brill: Boston.
- THOMPSON, John. B. (2008). Kitle İletişimi ve Modern Kültür: Eleştirel Bir İdeoloji Kuramına Katkı. *Medya, Popüler Kültür ve İdeoloji*. Der: Levent Yaylagül. ve Nilüfer Korkmaz. Çev: Nilüfer Korkmaz. Ankara: Dipnot.
- YETİŞ, Mehmet (2009). Antonio Gramsci. *1900'den Günümüze Büyük Düşünürler Birinci Cilt*. Ed. Çetin Veysel. İstanbul: Etik Yayınları.